

CSILLAG

a Magyar Írók Szövetségének folyóirata

Havonta bemutatja a magyar írók új életükről szóló elbeszéléseit, regényrészleteit, verseit. Foglalkozik a szocialista-realista irodalom elvi és gyakorlati kérdéseivel. Rendszeres bírálatot közöl az új magyar irodalom műveiről. Írói riportjain keresztül a szocialista építés új embe-
reivel és új alkotásaival ismerkedhetünk meg. Haladó hagyományainkról szóló tanulmányaiban újraértékeli nemzeti irodalmunk legjobb íróit és alkotásait.

MŰVELT NÉP

a Népművelési Minisztérium folyóirata

A kulturális tömegmozgalom képes folyóirata. Összefoglaló képes tájékoztatást nyújt a kulturális tömegmozgalom minden területéről. Cikkei az üzemi, városi és falusi kultúr-
munkások s a kulturális tömegmozgalom patronálásában résztvevő hivatásos művészek kérdéseit elemzik.

SZABAD MŰVÉSZET

a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének folyóirata

Rendszeresen beszámol minden közérdekű képzőművészeti eseményről, ismerteti haladó művészetünk eredményeit s foglalkozik minden jelentős elvi és szakmai problémával.

SZÍNHÁZ ÉS FILMMŰVÉSZET

a Magyar Színház- és Filmművészeti Szövetség folyóirata

Tanulmányokat közöl a szocialista-realista dramaturgia, rendezés, színészi játék, színházi és filmgyári gyakorlat kérdéseiről. Kritika- és vitarovata a legjelentősebb szín-
műveket, filmeket s az általuk felvetett általános kérdéseket elemzi.

2-520260 Athenaeum (F. v. Soproni Béla)

ÚJ ZENEI SZEMLE

1952. JANUÁR, III. ÉVFOLYAM

1.

SZÁM

A MAGYAR ZENEMŰVÉSZEK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

KÉTFÉLE KRITIKA

Mint a művészet: a kritika is kétféle lehet.

Az egyik az emberiség haladását, a művészetek fejlődését tartja szem előtt, míg a másik mindezzel mitsem törődve, fenntartás nélkül szolgálja a kizsákmányoló osztályok érdekeit.

Természetesen csak az előbbi az igazi kritika. Az utóbbi csak bitorolja a kritika nevet. De kettőről kellett beszélnünk, mert külső megjelenési formájában a második is igaznak álcázza magát. Az ilyenfajta kritika jól ismeri saját belső ürességét, ezért hol a szakszerűség, hol »a tiszta művészet« magasrendűségének megvitatása mögé bújik, hangzatos ál-esztétikákat épít fel magának, hogy a rothadt alap felépítményéből lövöldözhesen a haladás, az igazság becsületes harcosaira.

A kétféle kritikának kiáltó példáját láthatjuk a »Lucullus« című opera esetéből. Lapunk szeptemberi számában beszámoltunk arról, hogy ezt az operát, melyet Paul Dessau Bert Brecht szövegére írt, Berlinben a nyilvános bemutató előtt megvitatás céljából zártkörű próbaelőadásra bocsátották. Mint azt az egyik résztvevő, Franz Konwitschny Szövetségünkben elmondotta, erre a próbaelőadásra egyrészt a Német Demokratikus Köztársaság legkiválóbb zeneművészeit — zeneszerzőket, zenetudósokat, karmestereket — másrészt a dolgozó német nép legszélesebb rétegeinek képviselőit: a tömegszervezetek küldötteit, az ifjúsági szervezeteket (Freie Deutsche Jugend), szakszervezeteket és üzemi kultúrfelelősöket hívták meg. Ezenfelül egyénileg is meghívtak számos dolgozót is a különböző üzemekből, hogy még teljesebb legyen a nép bírálatának hangja. A mintegy 2000 főnyi hallgatóság így tehát valójában képviselte az egész német dolgozó népet.

A mű előadása után elhangzott vitában az az egységes vélemény alakult ki, hogy Dessau és Brecht operájának következő alapvető hibája van: a mű egyes jelenei misztikusak, ennél fogva a tartalmi mondanivalót nem fejezik ki. Ez szöveg-

ben és zenében egyaránt megnyilvánul. A zene külsőséges eszközökkel igyekezett drámai hatást elérni: mint például az első jelenetben az a háttorzongató artikulátlanul vijjogó kórus, amely mint egy hangkulisszául kívánt szolgálni a színen átvonuló gyászmenethez.

A vita végső kicsengése az volt, hogy a mű átdolgozást kíván. Akikhez a szerzők szólni akartak — a német nép — élő szóval adta tudtukra, hogy nem érték el céljukat. A szerzők elismerték a mű hibáit és helyénvalónak tartották, hogy az elhangzott konkrét bírálatok és javaslatok alapján átdolgozzák az operát.

Az átdolgozott »Lucullus« Hermann Scherchen vezényletével (aki az első formában is betanította és vezényelte a művet) nemrégiben került bemutatásra a Berlini Állami Operában. Az átdolgozás hasznára vált a műnek, amely így kétségtelenül gazdagította mai operairodalmunkat. Ez volt a hangja és eredménye az igazi kritikának, a nép segítő szándékú építő bírálatának. Van azonban egy másfajta »kritika« is. Ennek az a célja, hogy a művészet és a nép közötti szakadást kimélyítse és állandósítsa, nehogy a művészet valóságábrázolásának ereje a nép forradalmi öntudatát erősíthesse; más oldalról viszont azt igyekszik megakadályozni, hogy a nép ügyét és győzelmét szolgáló művészet kialakulhasson.

Kitűnő bizonyíték erre a nyugati zenei sajtó egyik legtekintélyesebb orgánumának, a Schweizerische Musikzeitungnak a »Lucullus«-üggyel kapcsolatos állásfoglalása, amely csupán egyik jellemző hangja a reakció céljait szolgáló álkritikának. A lap A. D. nevű kritikusa saját maga hivatkozik arra, hogy az első bemutató az általunk említett tömegszervezetek, a művészeti élet képviselői előtt stb. zajlott le. Elismeri azt is, hogy a szerzők önként dolgozták át a bírálatok felhasználásával munkájukat. Ugya.akkor le akarja tagadni, hogy milyen hasznára vált a műnek a marx-lenini értelemben vett bírálat és önbírálat. A lap fájdalommal keresi az új elő-

adásban azokat a részeket, amelyeket a nép elvetett magától. Azt akarja, hogy az opera ne szóljon a néphez, vijjogjon csak a kórus továbbra is artikulátlanul és a színpad misztikus ködje borítsa homályba az igazságot. Attól hökkent meg a kritikus, hogy má már világosabban csendül ki a darab alapeszméje: a történelmi példán bemutatott békeharc gondolata. Addig tetszett neki a mű, amíg ezt a gondolatot a formalista művészeti eszközök nem engedték kellőképpen világosan érvényesülni. Most, hogy ez az eszme diadalmasan szól a színpadról a szövegben és zenében egyaránt: megretten tőle. Álszenteskedve, képmutatóan a művészet szabadságát félti. »Beleavatkozásnak« nevezi a nép igazi bírálatát. »Kormányintézkedéseket« emleget. Miért? Mind ezt azért, mert nem érti, vagy nem akarja megérteni, hogy az igazi művészet és ezzel együtt az igazi kritika is a népet szolgálja és a szocializmus ügyét viszi előre.

A magyar zeneművészek tudhatják, hogy kétféle bírálat van. A multbeli kritika, amely a hibákat tömjénezte és ezzel együtt a haladást elgáncsolta és amelynek nyomai ma is megvannak. A másik az az újhangú, segítő, építő bírálat, amelyet az I. Magyar Zenei Héten hallottunk szovjet elvtársainktól, a népi demokráciák küldöttjeitől és azoktól a magyar művészek-től, akik a művészet és a nép egységét tartották szem előtt. A magyar zeneszerzőknek választaniuk kell. Mire hallgatnak? A baráti szíréhangokra, az olyan álszenteskedő hozzászólásokra, amilyen a Schweizerische Musikzeitung-é, mely dícséri a hibákat, hogy a fejlődésünket megátolja, vagy a néha talán az elevenbe vágó, de a közös célt soha szem elől nem tévesztő élesebb, keményebb, de mindig igazságos építő célzatú bírálatra.

SZELÉNYI ISTVÁN-
KRISTÓF KÁROLY

A MAGYAR NÉPZENE TÁRA
ELSŐ KÖTETE

1832-ben határozta el a Magyar Tudományos Akadémia, hogy népdalgyűjteményt bocsát ki a dallamokkal együtt. 1913-ban jelenik meg az Ethnographiában Bartók és Kodály közleménye, »Az új, egyetemes népdalgyűjtemény tervzet«. De csak most, 1951. novemberében hagyta el a sajtót a Magyar Népzene Tára I. kötete, mely a százhusz éves tervet először váltja valóra. Ezek mögött az év számol: mögött százhusz év magyar kulturpolitikája, sőt társadalomfejlődésének története húzódik meg.

Ma már tudjuk, hogy 1832-ben közel volt megszületéséhez az a kiadvány, mely a maga idejében korszerű, sőt élvonalbeli kezdeményezés lehetett volna. De azt is tudjuk, hogy mégsem véletlen, hogy nem született meg. Annak oka, hogy a népdalkiadvány annak idején lekerült a napirendről s később is csak a dallamoktól megfosztva jelent meg, abban keresendő, hogy társadalomunkban akkor nem volt még meg a nemzeti zenekultúra igénye, sőt még a kótírás ismerete sem. Hiába volt a néhány tájékozott buzgalma: előbb a társadalomnak is meg kellett járni a fejlődés útját, míg eljutott ahhoz a kívánsághoz, hogy az új zeneéletet minél

inkább valódi talajára építsük fel: a széles néprétegek zenéjére, a valódi nemzeti hagyományok talajára.

Ennek a felismerésnek eredménye az 1913-as kezdeményezés. Ez már nem volt idő előtti lépés, de még mindig akadályokra talált. Mert most megfordult a kocka. Nyolcvan évvel előbb a nemzet vezetői akarták a népdalkiadványt és a társadalom volt közömbös. Most a társadalomból nőtt ki a terv, de a »hivatalos Magyarország« állt ellene. A reformkor óta nagyot változott a társadalmi-politikai helyzet Magyarországon és ennek nyomán az a viszony is, amely a vezető értelmiséget és a kulturális irányító intézményeket a nemzet többségéhez fűzte. A régi Akadémia a reformgondolatok ki-sugárzó központja volt; a közelmúlt egy élettől és haladástól távolálló, sőt annak ellenálló intézmény. Ugyanezt mondhatjuk el a kultuszminisztériumról és a többi kulturális intéző szervekről is. Az 1913-as felhívás pusztába kiáltó szó maradt, ha hivatalos köreink közönyét, sőt elutasító magatartását nézzük. De nem maradt az, ha a társadalomban jelentkező hatását tekintjük. Az új népi muzsika lassan behatol a hangversenye-

rembe, az énekkarba, iskolába, sőt még az óvodába is. Nemsokára széles társadalmi háttérrel rendelkező népzenei mozgalom ostromolja alulról a hivatalos Magyarország kulturális intézményeit, hogy engedjen a társadalmi igényeknek, engedje be falai közé a népet legalább a zeneművészetben. Azok vonakodva engednek, legkésőbb az Akadémia. A nagy kiadvány tervét elvben elfogadják, de azok az anyagi erők, melyeket az Akadémia erre a célra szán, oly csekélyek, hogy alig lehet valami látható eredménye az elhatározásnak.

Nem véletlen, hogy a tervet végül a népi demokrácia váltja valóra. A régi Magyarország a múlté. A népi demokrácia kultúrpolitikája megszületése pillanatától fogva felkarolta a népi gyökerekből sarjadó magyar művészet ügyét s vele a népzenei kiadvány ügyét is. S ez a támogatás egyre fokozódik. A SZUK(b)P. Központi Bizottságának, 1948. februári ismeretes zenei párthatározata óta eloszlottak az utolsó kételyek is, melyekkel egyes baloldali túlzók a népzenei élettel. Zenei életünk végleg a népzenei hagyományok talárára állt és az a támogatás, mellyel a népi demokrácia a népzenei tudomány felé fordult, sürgető követeléssé változott át. A nagy kiadvány már nemcsak igény, hanem követelmény és egyre inkább hiány volt kulturális életünkben. Igaz, hogy a néphagyomány híveit, sőt tudományos kutatóit is nem ritkán érte a népi romantika gyanúja, a narodnyikizmus vádjai. Ma már leszögezhetjük, hogy minden ilyesfajta gyanút leggyorsabbban a néphagyomány tudományosan tisztázott anyagának és problémáinak magasszínvonalú művekben való közrebocsátásával lehet eloszlatni. Csak az ilyen tisztázás adhatja meg a helyes elvi alapot annak a hagyomány-felújítási mozgalomnak is, amely ma társadalmunkban soha nem látott arányokban folyik. Mérhetetlen a jelentősége tehát annak, hogy a nagy, tudományos népzenei kiadvány első kötete megjelent s bizvást várhatjuk a további kötetek sorra következő megjelenését is. Zenei életünknek minden területére kiható esemény tehát, hogy a népzenei kutatásnak ez a nagyszabású összefoglalása megkezdte hatását első kötetével. A teljes mű körülbelül 20 kötetben adja közre az eddigi gyűjtés egész anyagát, összes fontos variánsával együtt. Ez a népzenei olyan összefoglalása lesz, mint az Akadémiai Nagyszótár a nyelv teljes szókincsének. Zenei anyanyelvünk minden ősi és jövevény-eleme, országszerte használt »közszoja« és egy faluban felbukkanó »tájszói« benne

lesznek, úgyszólván a teljes 20.000-nyi dallamgyűjtemény, amit az eddigi gyűjtés felhalmozott, a jegyzetekben pedig az eddigi összehasonlító kutatás minden eredménye megtalálható lesz.

Sokan kérdezték és kérdezik talán most is: miért éppen a gyermekdalokkal kezdődik a sorozat. Ennek van egy elméleti és egy gyakorlati indoka. Elméleti ok az, hogy helyesebb képet nyerünk a népzene egészéről, ha fokozatosan haladunk fejlődésének menete szerint és azzal a csoporttal kezdjük, amely szinte zenei őselemnek számít, az ember zenei tevékenységének kezdetét tükrözi és bepillantást nyújt ennek a tevékenységnek fejlődésébe, alaptörvényeibe: azokba a törvényekbe, amelyek a legfejlettebb népdalformák életét is megszabják.

A gyakorlati szempont pedig az, hogy a felnőttek dalait több nagy gyűjtemény és tudományos igényű tanulmány tette már eddig is hozzáférhetővé, a gyermekdal viszont nem, noha ennek gyakorlati jelentősége — például az iskolai oktatásban — egyáltalán nem lebecsülhető. Másrészt a szorosabb értelemben vett népdalok rendezése és tudományos kérdésének végleges megoldása sokkal bonyolultabb, mint ezeké a daloké, teljes elkészültük sokkal nagyobb időt vesz igénybe, ha tehát azokkal kezdték volna, talán még mindig várnunk kellene az első kötetre, ami egyáltalán nem volna kívánatos. Így viszont időt nyerünk a népdalok feldolgozására és egyúttal biztosítékot arra nézve, hogy a további kötetek késedelem nélkül fogják követni egymást.

Ennek a tudományos feldolgozásnak, a »filológiai apparátus«-nak nagyságát, rendkívül feladatait azonban már az első kötet is mindenki számára nyilvánvalóvá teszi. S itt már nemcsak a gyűjtés és rendezés első nagy munkájára gondolunk, nemcsak a tudományos elvek szerinti rendezésre és ami ezzel együttjárt, az összehasonlító és történeti kutatásokra, majd az akadémiai teljes anyag összeállítására, amely Bartók és Kodály egész életének munkája, hanem egyenesen arra a munkára, amelyet közvetlenül ennek a kötetnek sajtó alá rendezése rótt annak vezetőjére, Kodályra és munkatársaira.

Már maga az anyag elrendezése is megilepetéssel szolgál. Az eddigi magyar népzenei kutatás szokásától eltérő, új rendszer ez, mely sok kísérletezés eredményeképpen alakult ki. Különösen nagy teljesítménynek számít ez a gyermekjátékok anyagában, amely formai tekintetben szinte megragadhatatlan és még a néphagyomány mértékével mérve is rend-

kívül változékony. Ezt az anyagot olyan rendszerbe szorítani, amely valódi sajátosságait és tényleges összefüggéseit mutatja meg, valóban nem mindennapi feladat. Ez teljes mértékben sikerült a kötet szerkesztőinek. Azoknak a szemétnak, akik ilyen problémákkal foglalkoznak, valósággal elgyönyörköltetik azok a csoportok, amelyek nemcsak egy-egy jól körülhatárolt, szorosan összetartozó variáns-csoportot foglalnak magukba, hanem a zene kialakulásának egy-egy kezdeti fázisát is, a hangnemi kialakulásnak egy-egy érdekes lépését, vagy lehetőségét. Különösen ilyenek az első csoportok, melyek szinte az ősember zenei életének kezdetleges emlékeit őrzik s itt szinte önkéntelenül tödülnek fel azok a kérdések, melyeket éppen ez a fajta zenei rendszerezés vet föl az olvasóban. Hogy csak ízelítőnek említsünk néhányat: a 355—56. számú dalok és környezetük láttán felmerül a kérdés, hogy, ha ugyanazt a *s/sf*-nak minősített dallam-magot különböző »hangsorrá« egészítik ki a különböző változatok, vajon csakugyan *s/sf*-val van-e dolgunk, vagy csak egy olyan zenei csírral, amelyből különböző zenei rendszerek nőhetnek ki s aszerint más és más lesz ezeknek a hangoknak az értelmezése. Ha még egy egész hanglépés kapcsolódik ehhez a hangcsoporthoz alsó irányban, akkor a *l*-ből *fi* lesz, dór-szekeztévé változik, melyhez logikusan járul a moll-végződés. Más esetben ugyanez a mag az ötfokú hangsor belső trichordjául is szolgálhat és így utólag *dym*-vé minősül. Ilyen lehetőséget érzünk a 329—30., 332—33. számú dalokban is, a *s/sd* magban. Bár itt is, mint az előbbinél, a kiegészülésnek néhány esete, vagy legtöbbször igazolja a közölt értelmezést, egyes hiányos formákban mégis ott érezzük a másik lehetőséget is: a *mrml* vagy *rdrst*-t is. Mindenképpen erőődik az a benyomásunk, amit Kodály előző útmutatásai keltettek fel, hogy a gyermekdalokkal a hexachord és az ötfokú hangsor, vagy a még fejlettebb hangrendszerek előtti világba jutunk s annak elkülönítható, tipikus csoportjai a hangrendszerek kialakulásának folyamataira vehetnek világot.

De nemcsak ebből a szempontból nagyjelentőségű a szolmizációs alapon történő rendezés. Örömmel üdvözlö a zenész azért is, mert végre olyan gyűjteményt lát maga előtt, amelyben a dallamoknak zeneileg azonos jellegű részei azonos hangmagasságban vannak szembe előtt, (egyes kivételeket nem számítva) s nem kell folytonosan transzpónálni összehasonlítás céljából. Ezt még az eddigi, közös

záróhangra való helyezés sem érte el. (Gondoljunk dur és moll plagális-dallamokra és *do*-végű dur és moll dallamokra.) Nyilvánvaló, hogy ezt a rendszerezési elvet az anyag követelményei szabták meg, azért lehetett ennyire eredményes.

De a gyermekdal nemcsak dallam, hanem játék és szöveg is egyúttal. Ezt az egységet megbontani nem lehetett, azért feldolgozásuk ebben a kötetben kellett, hogy helyet foglaljon. A zenész-szerkesztők vállalták ezt a feladatot is. Ennek eredménye az az újítás, amit eddig a néprajzi irodalomban eléggé nélkülöztünk, a gyermekjáték cselekményének tipológiája. A kötetnek ezt a részét gyermekjáték-kutatók bizonyára szakszerű bírálat alá fogják venni, helyünn csak leszögezzük Kerényi kezdeményezésének nagy jelentőségét és értékeljük hatalmas munkáját, mely a kötet tudományos teljességét nagy mértékben előmozdítja, annál is inkább, minthogy nemcsak a magyar játékananyagot tárgyalja, — a kötetből kimaradt dallamnélküliekkel együtt — hanem az európai népeket is, ami még fokozza nemzetközi jelentőségét.

Ezek »meglepetések«, melyeket nem vártunk előre a kötetből. De nem csekélyebbek azok az eredmények sem, amelyeket várva-vártunk: a dallamok eredetének, történeti, valamint szomszédnépi összefüggéseinek felderítése. E tekintetben a kötet jegyzet-anyaga nem is hagy csalódásban. Oly nagy az itt felölelt terület és anyag, hogy annak még ismertetése sem férne bele cikkünk keretébe. A további kutatás dolga lesz ezeket részben felhasználni, részben továbbvinni.

Mindezekhez hozzá kell vennünk a szövegmutatót, a dallamok egymásközi összefüggésének mutatóját, a szómagyarázatokat, a dallamrendszer kétféle kimutatását s nem utolsósorban a néprajzi és művészi szempontból egyaránt kitűnő képeket, hogy tisztán lássuk mind az elévzett munka nagyságát, mind a kötet gazdagságát, használhatóságát, tudományos teljességét és hogy igazat adjunk azoknak, akik inkább most, de ilyen kiadványt akartak látni, mint valamivel korábban egy kevésbé teljeset.

Igy, amint van, ez a kötet, a maga teljességében és magas tudományos színvonalával valóban reprezentatív akadémiai kiadvány, amellyel megelőztük az egész világ hasonló kiadványait. Igazi élenjáró munka, amit szocialista kultúránk büszkeségévé, mint tudományunk és népi műveltségünk legkiválóbb követét küldhetjük ki szerteszét a művelt világba.

VARGYAS LAJOS